

67. Mustafa Lütfi el-Menfelütî'nin el-Ikab isimli kısa öyküsünün tahlili

Ali TÜLÜ¹

APA: Tülü, A. (2023). Mustafa Lütfi el-Menfelütî'nin el-Ikab isimli kısa öyküsünün tahlili. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (35), 1171-1183. DOI: 10.29000/rumelide.1346615.

Öz

Mustafa Lütfi el-Menfelütî, modern dönem Arap edebiyatı nesrinin en önemli yazarlarından biridir. Yazı üslubunda klasik dönem usullerini gözeten ve kendine özgü üslubuyla modern tarzda yazan Menfelütî, okurlarıyla sadece sanata ve estetiğe bağlı bir iletişim kurmamış, aynı zamanda toplum meseleleri üzerinden de onlara düşüncelerini aktarmıştır. Menfalütî'nin özgün ve tercüme hikâyelerinin yer aldığı *el-Abarât* isimli eserindeki *el-Ikab* hikâyesi, üslubunu ve toplumsal meselelerin bir kısmına bakışını anlatması bakımından önemli bir hikâyedir. Menfalütî, bu hikâyede farklı işkencelere maruz kalan ve haksız yere idam cezasına çarptırılan; yaşlıları, gençleri ve kadınları temsil eden kahramanların acıklı hikayesi üzerinden dönemin adalet, din ve yönetim anlayışlarını eleştirmiştir. Menfalütî, romantizmin etkili olduğu bu hikayesini Cibrân Halil Cibrân'ın *el-Ervâhu'l-mütemerride* adlı hikâye kitabındaki *Surâhu'l-kubûr* isimli hikayesinden esinlenerek yazmıştır. Bu makalede önce yazarın hayatı ve edebi tesiri hakkında kısaca bilgi verilmiş, daha sonra *el-Ikab* hikâyesi, şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir. Çalışmada muhteva bakımından inceleme iki hikâye karşılaştırılarak yapılmış ve bu karşılaştırmada iki yazarın içinde yetiştiği dini ve kültürel atmosferden nasıl etkilendiklerine ve yaşadıkları toplumsal şartların düşünce dünyalarına etkisine dikkat çekilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Mustafa Lutfi el-Menfelütî, el-Ikab, el-Abarât, Cibrân Halil Cibrân

Analysis of Mustafa Lutfi al-Manfaluti's short story al-`Iqab

Abstract

Mustafa Lutfi al-Manfaluti is one of the most prominent authors in modern Arabic literature. With a writing style that adheres to classical methods in addition to his own original modern style, Menfaluti establishes a connection with his readers not only in the basis of art and aesthetic, but also conveys his thoughts through social issues. The story "el-Ikab" from *el-Abarat*, his book comprising of original and translated stories, constitutes a convenient example for it reflects his style and perspective on certain social matters. In this story, Menfaluti critiques the prevailing notions of justice, religion, and governance in his era, through the pathetic tale of protagonists representing the elderly, youth, and women, who endure various forms of torture and unjust execution. Menfaluti wrote this story in a romantic way drawing inspiration from Cibran Halil Cibran's story "Surahu'l-kubur" in his collection *el-Ervahu'l-Mutemerride*. The present article provides a brief account of the author's life and literary influence, followed by a thorough analysis of the "el-Ikab" in terms of its form and content. The content is analyzed comparing the two stories. The article finds out that both authors

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belâgatı ABD (İstanbul, Türkiye), ali.tulu@marmara.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3245-2744 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 21.07.2023-kabul tarihi: 20.08.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1346615]

were influenced by the religious and cultural environment of their own, and the contemporary social conditions left significant impacts on their thoughts.

Keywords: Arabic Language and Literature, Mustafa Lutfi el-Menfelütî, el-Ikab, el-Abarât, Cibrân Halil Cibrân

Giriş

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde, Batı'nın, İslam dünyasındaki işgalleri artarken buna paralel olarak kültürel etkisi de artmıştır. Bu kültürel etki kimi zaman kendisini sanat alanında gösterirken kimi zaman da toplumsal alanda ve toplumsal değerler üzerinde göstermiştir. Bu etkilenmenin neticesinde İslâm dünyasındaki birçok ülkede dini, kültürel ve toplumsal alanda birçok mesele tartışılır hale gelmiştir. Bu tartışmalar, Osmanlı döneminin ve Osmanlı sonrası'nın kültürel anlamda en dinamik merkezlerinden biri olan Mısır'da da görülmüştür. Netice olarak bu tartışmalar toplumda iki kesimi ortaya çıkarmıştır: "Gelenekçiler ve yenilikçiler". Gelenekçiler, toplumda ve kültürel alanda gerçekleştirilecek bir yenilenmenin sahip olunan kadim kültür üzerine inşa edilmesini savunmuşlardır. Yenilikçiler ise Batı karşısında geri kalmanın yegâne sebebinin kadim kültür olduğunu dile getirmiş, bu geri kalmışlıktan kurtulmanın da sadece Batı kaynaklı bir yenilenme yani batılılaşma ile mümkün olabileceğini savunmuşlardır.

Bu tartışmalarda kimi zaman din âlimleri, kimi zaman da edipler taraf olmuş; bunlar yazılarında ve eserlerinde sanatsal maharetlerini ortaya koyarken içinde yaşadıkları toplumun değerlerine ve kurumlarına karşı övgü veya eleştirilerini de dile getirmişlerdir. Bu usta yazarlar toplumla ilgili görüşlerini ifade ederken Batı'nın ve Batı'dan etkilenen aydınların toplumsal değerler üzerindeki olumsuz etkilerine de dikkat çekmiş ve eleştirilerini bu yönde ortaya koymuşlardır. Önemli eserlerini 20. yüzyılın başlarında vermiş olan, çağdaşlarını ve kendinden sonraki dönemleri etkileyen Mısırlı edebiyatçı Mustafa Lütfî el-Menfelütî² de mezkûr tartışmalara katılmış isimlerden biridir.

20. Yüzyılda Mısır edebiyatının en etkili isimlerinden biri olan Menfelütî dil, üslup ve sanat açısından çok kıymetli eserler vermiştir. Bunun yanında mezkûr tartışmalar çerçevesinde içinde yaşadığı toplumu, toplumun değerlerini ve kurumlarını, bu toplumun değerlerine etki eden Batılı anlayışı ve bu anlayışa sahip olan kimseleri eleştirmiştir.

Çağdaşlarını etkilediği gibi kendinden sonra gelenler üzerinde de derin bir tesir bırakan Menfelütî'nin eserleri hem dil ve üslup bakımından hem de toplumsal meselelerle ilgili dile getirdiği görüş ve düşünceler açısından oldukça kıymetli görülmüştür. Menfelütî, eserlerinin bir kısmında döneminin toplumsal yapısını, sıkıntılarını, değerlerini incelemiş; bu eserlerinde dönemin kurumlarına ve o dönem toplumda yerleşen/yükselen bazı değerlere karşı birtakım eleştiriler getirmiştir. Bu eleştirilerinde suçun bireysel olduğu ve toplumun bireylerin ahlaki değerleri üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. Bunların yanı sıra Mısır'ın gerçekte sahip olduğu İslam-Doğu kültürü ve bu kültürün değerleri ile Batı'nın değerleri arasında karşılaştırmalar yapmış ve özellikle eğitim için Batı'ya gidenlerin Batı'nın değerlerinden etkilenmelerini ve bu değerleri Mısır toplumuna taşımaya çalışmalarını hikâyeleri ve yazıları üzerinden eleştirmiştir.

² Yazarın hayatı ve eserleri için bk. (Ebu'l-Envar, 1981:25-100; Fâhurî, 1987: 1081-1085; İşler, 2001: 71-72; Durmuş, 2004: 134-136).

I Mustafa Lütfi el-Menfelütî'nin hayatı, şahsiyeti ve edebi etkisi

A. Hayatı

Mustafa b. Muhammed b. Muhammed b. Hasan b. Muhammed b. Lütfi el-Menfelütî, 1876 yılında Mısır'ın hem ziraat hem de ilim ve edebiyat bakımından münbit bir bölgesi olan Saîd (Maluf, t.y.: 345; Kavas, 2008: 544-546) bölgesindeki Asyüt (Bilge, 1991: 543-544) şehrinin Menfelüt beldesinde dünyaya geldi. Menfelütî'nin ailesi yaklaşık iki yüzyıldır şer'î kadılık ve nakibü'l-eşrâflık (Durmuş, 2004: 134-136) yapan soylu bir ailedir (Abdülfeţâh, t.y.: 178). Menfelüt şer'î kadısı ve nakibüleşrafi olan babası Muhammed Lütfi Arap asıllı olup Hz. Hüseyin soyundan gelmektedir. Menfelütî'nin annesi ise meşhur Türk ailelerinden Çorapçılar'a mensuptur (Aclan, 1977: 3). Dindar bir ailenin çocuğu olan Menfelütî, kültürel anlamda aile geleneğini sürdürerek küçük yaştan itibaren iyi bir dini eğitim almıştır (Zeyyat, t.y.: 460).

1888 yılında ilkokuldan hafız olarak mezun olan Menfelütî, babasının yönlendirmesiyle Ezher'e kaydolmuştur. Buradaki öğrenimi sırasında meselelerin özünü öğrenmeye özen gösterip pratikte faydası olmayan tartışmalardan uzak durmuştur. Ezher'deki öğrenim yıllarında edebiyata alakası sebebiyle bazı hocalarının olumsuz tutumlarına rağmen bu ilgisini sürdüren Menfelütî (Menfeluti, Nazarat I, 2014: 16), dil ilimleri ve edebi sanatlarla dair kapsamlı okumalar yapmıştır. Okuduğu eserler arasında Cahiz (ö. 255/869), İbn Abdürabbih (ö. 328/940) ve İbn Reşik'in (ö. 456/1064) edebi eserlerini; Bediüzzaman el-Hemedânî (ö. 398/1008) ile Harîrî'nin (ö. 516/1122) makamelerini ve Mütenebbî'nin (ö. 354/965) şiirlerini sayabiliriz. Yine klasik dönem okumalarında Ebû Hilâl el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra), İbn Sinân el-Hafâcî (ö. 466/1073) ve İbnü'l-Esîr'in (ö. 637/1239) Arap belagatine dair eserlerini de okumuştur (Menfeluti, Nazarat I, 2014: 16; Ebu'l-envâr, 1981: 29). Arap nesir ve nazımın klasiklerini zevk alarak okuduğunu ve beğendiği şiirleri de ezberlediğini dile getiren Menfelütî, zamanla okuduğu metinlerdeki duyguları sonuna kadar hissettiğini, adeta yazılarda okuduklarını bizzat canlı bir şekilde yaşadığını hatta anlatılan hadiselerin içinde kendisinin de var olduğunu hissine kapıldığını söylemektedir. Kendisi bu durumu anlatırken göç edenle göç ettiğini, yavrusunu kaybedenle birlikte ağladığını, fakirlerin aciziyetini onlarla yaşadığını anlatmaktadır (Menfeluti, Nazarat I, 2014: 21-22). Edebiyata olan yüksek ilgisi ve okuduklarından duygusal anlamda çok fazla etkilenmesi kendisine özel bir üslup geliştirmesini sağlamış, yetenekleri ve harika üslubu ile arkadaşlarının arasında öne çıkmıştır (Zeyyat, t.y.: 460). Menfelütî'nin o dönemde edebiyata duyduğu bu ilgi ve hislerindeki inceme sonraki yıllarda ortaya koyduğu eserlerindeki harika, etkileyici ve dinleyiciyi duygusal olarak sarmalayan, okuyucuya sanki o hadiseyi bizzat yaşıyormuş hissini veren üslûbunun temeli olmuştur.

Ezher'de okuduğu yıllarda Muhammed Abduh'un (ö. 1905) tefsir ve Abdülkâhir el-Cürçânî'nin (ö. 471/1078-79) Arap belagatine dair Delâ'ilü'l-i'câz ve Esrârü'l-belâğa isimli iki eserini okuttuğu derslerine katıldı (Dayf, t.y.: 227). Bu dersler sayesinde tanıştığı Muhammed Abduh'un hem öğrencileri hem de yakın dostları arasında yer almıştır (Zeyyat, t.y.: 460). O dönem başta Ezher olmak üzere ülkede yürürlükte bulunan eğitim sistemi ile yargı kurumlarının yeniden yapılandırılması için çalışmalarda bulunan Muhammed Abduh (Özervarlı, 2006: 480-485), Menfelütî'yi okumalarında ve hayata bakış açısında yönlendirmiş Menfelütî de onun öğretilerinden güçlü bir şekilde etkilenmiştir (Dayf, t.y., s. 228). Bu yönlendirmeler ve Abduh'un düşünceleri tespitlerimize göre, Menfelütî'nin toplumsal bakışında, toplumsal değerlendirmelerinde etkili olmuştur.

Menfelütî'nin edebi gelişiminde etkili olan bir diğer isim de Ezher yıllarında özel derslerine devam ettiği Ali el-Carim (1881-1949), Ahmed Hasan Zeyyat (1885-1968), Taha Hüseyin (1889-1973), Zeki Mübarek

(1892-1952), Ahmed Muhammed Şakir (1892-1958) ve Mahmud Muhammed Şakir (1909-1997) gibi edebiyatçıları da etkileyen Seyyid b. Ali el-Mersafi'dir (öl. 1931) (Tülü, 2016, s. 38-39).

Menfelûtî, Ezher'deki öğrencilik yıllarında Arap edebiyatının yanı sıra ahlâk ve felsefe derslerine de özel ilgi göstermiştir (Abdülfeţâh, t.y.: 179). Bu derslere olan ilgisi de onun toplumsal değerlere ve kurumlara bakışında doğu-batı kültür karşılaştırmalarının temeli olduğu kanaatindeyiz. İleride yapacağımız değerlendirmelerde görüleceği üzere toplumsal meseleleri tartışırken özellikle toplumsal ahlaka ve toplumsal ahlakın bireysel ahlaka etkisine dikkat çekmektedir. Menfelûtî'nin Muhammed Abduh³ (1849-1905) ile olan yakınlığı Mısırlı ünlü devlet adamı Sa'd Zağlûl⁴ (1857-1927) ile tanışmasına ve yakınlaşmasına sebep olmuştur (Ebu'l-envâr, 1981: 26). Bu iki isim ile yakınlığı Menfelûtî'nin daha sonra yazılarını yazacağı ve hem toplumda hem de edebi çevrelerde tanınmasına sebep olacak "el-Müeyyed" dergisinin sahipleri Ali Yusuf⁵ ve Ahmet Mâzi ile tanışmasına vesile olmuştur. Muhammed Abduh, Sa'd Zağlûl ve "el-Müeyyed" dergisi Menfelûtî'nin yetenekleri ve babasının yönlendirmelerinden sonraki edebi gelişiminin ana mihverleri olmuştur (Zeyyat, t.y., s. 461).

İlk yazıları 1896 yılında "el-Umde" ve "es-Saika" isimli dergilerde yayınlanan (Ebu'l-envâr, 1981: 36) Menfelûtî, 1897 yılında yirmili yaşlarında Hidiv II. Abbas Hilmi'yi eleştiren bir şiirinden dolayı 6 ay hapis yattı (Heykel, 1972: 48).

Menfelûtî 1905 yılında, hocası olan Muhammed Abduh'un vefatından sonra Ezher'den ve Kahire'den ayrılarak Menfelût'teki evine dönmüş ve yaklaşık iki yıl burada edebiyat ve ilim meclisleri düzenlemiştir. 1907 yılında ise el-Müeyyed gazetesine -daha sonra *en-Nazarât* ismiyle kitaplaştıracağı- makalelerini iki yıl boyunca "el-Üsbüyyât" başlığı altında gönderdi (Ebu'l-envâr, 1981: 32-33). İçtimaî, ahlâkî ve siyasi içerikli bu makalelerle şöhreti yayılmaya başladı (İşler, 2001: 71).

Hidiv II. Abbas Hilmi'yi eleştiren şiiri nedeniyle hapiste yatan Menfelûtî, bu sabıkası sebebiyle uzun süre devlet kademelerinde iş bulamadı. 1906 yılında Sa'd Zağlûl'un eğitim bakanlığı döneminde eğitim bakanlığında nezâret katipliğine başladı ve 1910 yılında Sa'd Zağlûl'un adalet bakanlığı döneminde de bu bakanlıkta nezâret katipliği yaptı (Heykel, 1972: 48).

Bu görevlerinin ardından Sa'd Zağlûl'un 1913 yılında Cem'iyet-i Teşriyye sözcülüğü döneminde bu kurumun sekreterliğini (1921 yılında Servet Paşa onu görevden alıncaya kadar) yaptı. 6 ay sonra vatani ve hürriyeti savunan yazılarından vazgeçer düşüncesiyle sultanlık divanı sekreteryasında görev verildi. Fakat yazılarına devam edince hiçbir fonksiyonu kalmamış Cem'iyet-i Teşriyye sekreteryası vazifesine iade edildi. Son olarak da 1924 seçimlerinde Sa'd Zağlûl'un başbakanlığa seçilmesinin ardından Meclis-i Nüvvâb sekreterliğine getirildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. (Heykel, 1972, s. 48-49)

B. Edebi ve ıslahatçı kişiliği

Mısır edebiyatının modern döneminde edebi, toplumsal ve siyasi meselelerle yakından ilgilenen Ahmed Hasan Zeyyat, Menfelûtî, Ahmed Teymur, Muhibbuddin el-Hatip, Mahmud Şakir gibi edebiyatçıların ortak özelliklerinden biri de klasik Arap edebiyatı dönemine ait kitaplara olan ilgileridir (Tülü, 2016, s. 40-48). Üsluplarını ve dillerini bu kitaplarla geliştirmişler, yapmış oldukları okumalar neticesinde de kendilerine özgü üsluplarını geliştirmişlerdir.

³ Hayatı ve görüşleri için bk. (Rıza, 2006; Abdurrâzık, 2015; Özervarlı, 2020: 480-485)

⁴ Hayatı için bk. (Akkad, 1936; Görgün, 2008, s. 378-379)

⁵ "el-Müeyyed" dergisi ve Ali Yusuf'un Mısır kültürel ve siyasi hayatındaki yeri için bk. (Salih, 1990: 15-209).

Modern Arap edebiyatının en güçlü şairi kabul edilen Bârûdî de öğrencilerine klasik dönemlerin güçlü şairlerinin şiirlerinden seçmeler sunmuştur. Ona göre şiirde yeniliğin yolu yeni nesillerin klasik dönemin şiirlerinden istifade etmesidir. Şiir alanındaki gelişmeler bu şekilde iken nesir alanında da benzer bir anlayış vardı. Modern dönem yazarları da eserlerinde klasik dönem yazarlarından Cahız, Hemedâni, Harîri gibi farklı üsluba sahip yazarların bu üsluplarını taklit etmeye çalışıyorlar ve onların üsluplarına yakın eserler vermeyi bir övünç kaynağı sayıyorlardı. Nasıf Yazıcı ve Muhammed Müveylîhi gibi yazarlar özellikle makame türünde sanatsal hikayeler yazmışlardır. (Teymur, 1970, s. 8).

Edebiyatla ilgilendiği ilk zamanlarda şiir ile meşgul olan Menfelütî sonraki dönemlerinde eserlerini nesir türünde vermiştir. Menfelütî, özgün hikâye ve yazılarında toplumsal konulara değinerek ahlakî, dinî ve sosyal mesajlar verir. Bu mesajları verirken yaşadığı dönemde etkin olan ve her geçen gün etkisini arttıran Batı kültürü ile karşılaştırmalar yapar. Bu karşılaştırmaları yaparken de hem Batı kültürünü hem de bu kültürden etkilenerek bunu sorgulamadan hayatına uyarlamaya çalışan ve yaygınlaşması için gayret sarf edenleri eleştirir. Yaşadığı dönemdeki romantizm akımının etkisinde kalan Menfelütî'nin hem özgün hem de tercüme eserlerinde duygusal üslup hakimdir. Hatta bazı araştırmacılar bu duygusallığın koyu bir karamsarlığa dönüştüğü düşüncesindedir (Arslan, 2019: 356).

Modern dönem Arap nesrinin gelişimde en büyük rol Menfelütî'ye aittir. Hocası Muhammed Abduh, Arap nesrinin gereksiz süslemelerden ve zoraki sanatlardan kurtararak güçlü metinler inşa edilmesini istiyordu. Menfelütî hocasının bu düşüncesine hizmet ederek uzun zamandır ihmal edilen Arap nesrini ileriye taşımıştır. (Heykel, 1972: 49). Menfelütî her ne kadar klasik dönemden edebi nesir metinlerine önem verip onları örnek alsada yazılarında kendine özgü bir üsluba sahiptir. Güncel konuları ele aldığı yazılarında çoğu zaman bizzat tecrübe veya müşahade ettiği meseleleri ele almıştır. Onun nesirdeki üslubu Ahmet Şevki'nin şiirdeki üslûbuna benzemektedir. Yani klasik dönemin formları korunmakla beraber eserlerine kendi üslubunu ve damgasını vurmakta, yaşadığı döneme de uygun bir tarz geliştirmektedir. Netice itibariyle eserlerinde kendi şahsiyeti her şeyiyle tezahür etmektedir. Onun bu üslubu adeta bir okula/ekole dönüşmüştür. Bu ekolün en önemli özellikleri tekellüften uzak durmak, konunun doğruluğuna/içtenliğe yönelmek, duygusallığı öne çıkarmak, kolaylığı ve anlaşılabilirliği önemsemek, taklitten, anlaşılmasızlıktan ve gereksiz süslemelerden kaçınmak, sadece müzikalitenin (harmoni) gerektirdiği kadar secî sanatını kullanmaktır (Heykel, 1972, s. 50). Menfelütî, eserlerinde yapmacık kafiyeli makâmât tarzını benimsemeyerek, gazeteciler gibi yabancı kelimelere yer vermeyerek ve döneminde birçok kişinin tavsiye ettiği yerel Arapça ağız olan ammîceyi kullanmayarak modern Arap nesrinde yeni bir çıkış açmıştır. (Desûkî, 2007: 237)

Menfelütî'nin üslubu kimi zaman da eleştirilmiştir. Eleştirildiği noktalar ise üsluba aşırı dikkat, fikri tarafın ağır basması, duygusallığın ve karamsarlığın abartılması kimi zaman gramer kaidelerine dikkat etmemesi, müradifleri sık kullanması, tamamlayıcı ifade ve kelimelerin sıklıkla kullanılmasıdır (Zeyyat, 1937, Heykel, 1972: 51; Ebu'l-envâr, 1982: 177-191).

Edip basiretinin gücü, duygularının inceliği, olayları ele alırken hakkın, iyiliğin ve güzelliğin durduğu yeri hissettiği ölçüde; uyanık bir vicdanı, ruhun safiyetini ve toplumda var olan eğilim ve fikirleri fark edebilme gücünü temsil eder. Buna bağlı olarak da en geniş anlamıyla edebiyatın hayatı anlatmak olduğu ifade edilir. Edip, özellikleri itibariyle insani eğilimlere sahip, toplumsal yönelimi olan kimsedir. Bu yüzden o, toplumda güzel olan şeyleri yüceltir ve hayat içerisindeki güzel durumların ve yüce anlamların kendisinden neşet ettiği fikir ve düşünceleri destekler. Edip, içinde yaşadığı, onu saran, kendisinden etkilendiği toplumu anlattığı için bu toplumla dayanışmaya, onu teşvik edecek dış bir etkene ihtiyaç duymaz. Edip toplumun ilerlemesi için çaba sarf etmesi gerektiğinin görevi olduğunu

bilmelidir. Toplumunun meselelerini veya toplumdaki gelişmeleri doğruluk ve samimiyetle ifade ederse onun bu çabası tarihi kayıtlarından daha kalıcı olur. (Teymur, 1970, s. 188-189; Muammer, 1992: 184). Menfelûtî de kalemini eline aldığı anda özelde Mısır, genelde ise Arap gerçeğini anlatmakta, bunları ifade ederken kendisinden ilham aldığı bu gerçekliklere aynı zamanda ilham vermeye çabalayan ruhunu anlatmaktadır.

Kimi araştırmacılara göre Menfelûtî'nin çabaları, sadece edebiyat alanıyla kalmamış, hocası Muhammed Abduh gibi sosyal alanlarda ve toplumun ıslah çalışmalarında da olmuştur. Bu amaçla ilk dönemlerinden itibaren edebi çalışmalarını toplumun ıslahı ve gelişmesinde araç olarak kullanmış, diğer bir ifadeyle onun edebi çalışmaları halkı için verdiği mücadelenin tezahür ettiği alan olmuştur (Heykel, 1972: 45).

O dönem edebiyatla uğraşan kimi isimlerin yazma sebeplerinden biri de yeni nesilleri, bilgi kirliliği, zararlı düşünce ve kültürel yozlaşmalardan korumaktır. Yeni nesillerin fikirlerinin kirletilmesi, kültürel mirasın yok edilmesi konusunda en büyük tehlike kelimelerden geldiği için, kalkınma dönemi yazarları kelimeleri özellikle önemsemiş ve dil üzerinde yapılan tahrifat konusuna ilgisiz kalmamışlardır (Şakir, 1996:315).

C. Edebi etkisi

Nobel Edebiyat Ödülü alan tek Arap ve ilk müslüman yazar olan Mısırlı Necib Mahfuz (1911-2006) Menfelûtî'yi çağın edebiyatçısı olarak tanımlamakta ve kendisine edebiyatı sevdirenin de Menfelûtî olduğunu ifade etmektedir. Mahfuz'a göre Menfelûtî'nin ortaya koyduğu hüznü üslup hem kendi kuşağını hem de kendisinden sonraki en az üç kuşağı etkilemiştir. Gazeteci, siyasetçi ve Mısırlı bir düşünür olan Fethi Rıdvan (1911-1988) da Menfelûtî'nin gençler üzerindeki etkisinden bahisle Birinci Dünya Savaşı sonrası dönem için "Menfelûtî dönemi" denilebileceğini ifade etmiştir (Cibril, 1990: 62). Ayrıca kitapları benzersiz bir ilgi görmüş, bazı metinleri okul kitaplarına girmiş ve edebiyat hocaları, öğrencilerini edebi zevk kazanabilmeleri için onun kitaplarına yönlendirmişlerdir (Muammer, 1992: 183).

Mehcer edebiyatının Batı edebiyatı tarzında eserler verdiğini söyleyen ve bu akımın üslubunu Menfelûtî'nin üslubu ile karşılaştıran Hasan Zeyyat, Taha Hüseyin ve birçok edebiyatsever genç ile birlikte her Perşembe günü Menfelûtî'nin makalesinin yayınlanacağı "el-Müeyyed" dergisini heyecanla beklediklerini ve dergiyi büyük bir zevkle okuduklarını anlatmaktadır (Ebu'l-envâr, 1981: 95-96). Nitekim bu iki büyük yazarın kendilerine özgü bir üslupları olsa da bu ifadeler Menfelûtî'den ne kadar etkilendiklerini göstermektedir (Heykel, 1972: 50).

İbrahim Abdülkadir Mâzinî (1890-1949), Abbas Mahmud Akkad (1889-1964) ve Abdurrahman Şükrî (1886-1958) tarafından oluşturulan ve "Medresetü'd-Dıvan"ı modernist İngiliz ekolü olan bu gruba Medresetü't-tecdid/el-Mezhebü'l-cedid' de denmektedir. Bu ekolün kurucuları Menfelûtî'nin üslubunu kimi zaman "zafiyyet edebiyatı" kimi zaman da "yumuşaklık ve dişilik edebiyatı" şeklinde eleştirmişlerdir (Muammer, 1992: 185).

II. el-Ikab (العقاب), öyküsünün tahlili:

Klasik Arap edebiyatında kuşkusuz en çok tartışılan konulardan birisi de bir edebi metnin belîğ sayılmasında, bu metindeki lafız ve mâna ilişkisidir. Klasik Arap edebiyatının kuşkusuz ön önemli isimlerinden biri olan Cahız (ö. 255/869) bu konudaki bir düşüncenin öncüsü olarak şöyle demektedir:

“Lafız ile mâna adeta birbiriyle yarışmalı; lafızlar muhatabın kulağına ulaşırken mâna da kalbine ulaşmış olmalıdır.” (Câhiz, 2018:76). Bu görüşe benzer bir görüşü de Menfelütü ifade etmekte ve lafız ile mânanın birbirinden asla ayrılamayacağını, bir metnin mânasının, lafızları duyulduğunda muhataba hissettirdikleri olduğunu söylemektedir. Eğer bir metnin lafızları, kişinin kulaklarında güzel bir tını bırakarak duygularını, his dünyasını ve düşüncelerini etkiliyorsa bu metnin hem mânası hem de lafızları güzeldir. Menfelütü bir konuda anlatılan bir anın, kişinin, halin veya çevrenin sana adeta görünüyor muşçasına/yaşatıyor muşçasına yapılan tasvirlerinin de kıymetli mânalar olduğuna dikkat çekmektedir (Menfelütü, el-Lafzu ve'l-mana, 2014, s. 334-336). Nitekim Menfelütü de hikayelerinde kullandığı kelimelerle ve yaptığı tasvirlerle anlatmak istediği sahneyi veya kişiyi adeta bizzat canlı bir hale dönüştürmektedir. Biz de Menfelütü'nin el-Ikab isimli öyküsünü hem lafızları hem de vermek istediği mesajları yani anlamları açısından iki başlık içerisinde inceleyeceğiz:

A. Ceza (العقاب) öyküsünün şekil/lafız bakımından incelenmesi:

Menfelütü, edebiyat eleştirilenlerince modern dönemde klasik usullere uygun, kendine özgü bir üslupla modern tarzda yazan bir öykücüdür (İşler, 2001:73). O yazılarında klasik belagatin kurallarına uymuş yazılarında seçtiği kelimelerin fasih olmasına yani kelimenin kolay telaffuz edilmesine, harflerin birbiriyle uyumuna, Arap dili kurallarına uygun olmasına, sukî/ammî ve az bilinen kelimelerden olmamasına (Kazvîni, 2010, 10; Hafâcî, 55-70) dikkat etmiştir. Bu konuda Menfelütü'nin kullandığı kelimelerin özellikle ammîce olmaması için gösterdiği çaba dikkat çekicidir. Çünkü Menfelütü'nin yaşadığı dönemde ve sonrasında Mısır'daki en büyük tartışmalardan biri de kültür dilinin ammîce olmasıdır. O dönemde kültür dili ile ilgili tartışmalar bununla da sınırlı kalmamış, Arap alfabesinin latin alfabesine çevrilmesi de tartışılmıştır.⁶ Nitekim hem o dönemde hem de sonrasında kültür dilindeki bu değişiklik isteğine uygun olarak kimi edebiyatçılar eserlerini ammîce kimileri de çift dilli (ammîce-fasih) vermişlerdir. Yine bu kültür dili tartışmalarının öncesinde Menfelütü'nin latin alfabesi ile dergi çıkartma girişimleri de olmuştur (Zekeriya, 1964: 381-467).

Menfelütü eserlerinde kelimelerini titizlikle seçmiştir. Onun titizliğinde ve sahip olduğu kelime zenginliğinde, gerçekleştirdiği uzun süreli klasik dönem okumalarının etkili olduğu düşünülmektedir. Menfelütü, eserlerinde, kurmuş olduğu cümlelerin klasik dönem belagatına uygun olarak fasih olmasına, dil kurallarına uygun olmasına, okuyucunun hem rahatça okuyabilmesi hem de metnin kendi içerisinde ahenkli olması için kelimelerin birbiriyle insicamına, cümle öğelerinin kolayca anlaşılır olmasına ve kullanılan ifadelerin kastedilen anlamı vermesine (Kazvîni, 2010, 12) son derece önem vermiştir. Bu kurallara dikkat etmesi Menfelütü'nin son derece akıcı ve anlaşılır bir tarzda yazmasında etkili olduğu kanaatindeyiz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Menfelütü'nin, anlattığı olayı/duyguyu okuyucusunun daha iyi anlaması hatta yaşaması için olayı en ince ayrıntısına kadar anlatmakta ve detaylı tasvirlerde bulunmaktadır. Örneğin, hikâyede verilen cezalarda, cezaların vahşetini anlatmak için ayrıntılara girer ve yaşlı adama verilen cezayı hâkimin dilinden şöyle tasvir eder: “Önce sağ elini, sonra sol elini, daha sonra diğer organlarını ve en sonunda da kafasını kesin. Bedenini yırtıcı kuşların ve aç vahşi hayvanların yemesi için paramparça edin” (Menfelütü, el-Ikab, 2014, s. 882). Genç adamın cezasını ise şöyle nakleder: “Onu bir ağaca asın. Sonra bedeninde tek bir damla kan kalmaması için tüm damarlarını teker teker kesin.” (Menfelütü, el-Ikab, 2014, s. 883). Genç kızın cezasını ise şu şekilde anlatır: “Onu çırılçıplak soyun. Etlerinin üzerinde bir deri parçası, kemiklerinin üzerinde de bir et parçası kalmayınca kadar onu

⁶ Bu konuda bk. Zekeriya Nefuse Said. (1964): *Tarihu'd-Da'veti ile'l-Ammiyyeti ve Asarihe fi Mısır*, İskenderiye: Dâru neşri's-sekafeti bi'l-İskenderiye.

taşlayan" (Menfelûtî, el-Ikab, 2014, s. 883). Diğer taraftan haksız yere bu cezalara maruz kalan bu insanların ve yakınlarının başlarına gelen olayları, şahitlerin dilinden aktarırken bu insanların yaşadıkları duygu ve psikolojinin anlaşılması için tasvirlerinde en ince ayrıntısına kadar yer vermiştir. (Menfelûtî, el-Ikab, 2014, s. 885-891). Menfelûtî, Arap belâgatında itnâb olarak adlandırılan, belli bir amaca binaen yapılan bu uzun anlatımları ustaca kullanmış ve okuyucusunu mazlumlara ağlayan, üzülen biri olarak adeta anlattığı hikâyenin bir parçası yapmıştır.

Menfelûtî anlatımını güçlendirmek için okuyucunun duygularına ve düşüncelerine hitap ederek onu kendi düşüncesine ikna etmek için gerektiğinde vurgular yapmaktadır. Mesela hikâyedeki yönetici, hâkim ve din adamının sorgulanabilir olduğunu ve adaletsizlik yaptıklarını anlatmak için Arapça'da vurgu için kullanılan edatları ve kelime kalıplarını kullanmakta, cümleleri isim cümleleri olarak kurgulayıp bu vurgusunu güçlendirmektedir. Buna şu alıntıyı örnek verebiliriz: "*Onlar, asla ama asla masum bir peygamber veya günahlardan tertemiz kılınmış melekler değildirler.*" (Menfelûtî, el-Ikab, 2014, s. 884). Bir başka yerde de anlatacaklarının önemini vurgulamak ve okuyucunun dikkatini toplamak amacıyla tenbih harfi olan "ha" (ها) ile cümlelerine başlamakta ve şöyle demektedir: "*Dikkat edin! İşte bunlar güçlerine güç katan güçlüler, bunlar ise zayıflıkları artan zayıf kimselerdir.*" (Menfelûtî, el-Ikab, 2014, s. 892). Menfelûtî'nin hikâyesinde kelamın bağlamına göre yer verdiği mânayı güçlendiren bu edat kullanımı ve bu tarz cümle kurguları Arap belâgatında mukteza'l-hâl olarak isimlendirilmektedir.

Öykülerinde metni güzelleştirmek için teşbih, istiare, kinaye gibi sanatları ustalıkla kullanan ve güzel tasvirler yapan Menfelûtî, bu öyküsünde de "*alınını karartan hüzünlü bulutu olmasa, pırl pırl parlayan bir güneş gibi*" cümlesinde mazlum genç kıza güneşe benzeterek teşbih, "*hüzün bulutu*" ifadesiyle de istiare yapmaktadır (Menfelûtî, el-Ikab, 2014, s. 883).

Menfelûtî öykülerinde edebi sanatlara sıkça baş vurmuş ve âyetlerden örnekler sunmuştur. Bu öyküsünde de insanların başlarına gelenlerin kendi elleriyle yaptıklarından olduğunu anlatmak için "*Allah Teâlâ onlara zulmetmedi fakat onlar kendilerine zulmettiler*" (Nahl, 16:33) ayetini iktibas yolu ile metinde kullanmıştır. İnsanların mazlumların kanında boğulmasını anlatırken de Nuh tufanını hatırlatıp "*yerden suyun kaynaması gibi mazlumların kanının toplandığı yerden fıskırması*" teşbihini yaparak hem telmih sanatı yapmış hem de bu olaya telmihte bulunmuştur.

B. Ceza (العقاب) öyküsünün mana bakımından incelenmesi:

Ceza (العقاب) Öyküsü, Menfelûtî'nin özgün ve tercüme hikâyelerini bir araya getiren *el-'Abarât* isimli hikaye koleksiyonunun bir parçasıdır. Menfelûtî bu hikâyesini, Cibrân Halîl Cibrân'ın (1883-1931), 1908 yılında neşrettiği ve Türkçemize birkaç kez "Asi Ruhlar" ve "Başkaldıran Ruhlar" isimleriyle tercüme edilen *el-Ervâhu'l-mütemerride* hikâye kitabındaki "Mezarlığın Çılgılığı" şeklinde dilimize çevrilen "Surâhu'l-kubûr" isimli hikâyesinden esinlenerek yazmıştır. Çalışmamızda Menfelûtî'nin hikâyesini Halîl Cibrân'ın hikâyesiyle karşılaştırarak inceleyeceğiz.

Hikâyenin özeti kısaca şöyledir: Menfelûtî hikâyelerinde sıklıkla kullandığı ben dilini bu hikâyesinde de kullanmıştır. Hikâyenin kahramanlarından biri olan anlatıcı, bir rüya görmüştür. Rüyanın içeriği şu şekildedir: Hikâyenin anlatıcısı, zamanın belirli olmadığı bir ortamda çok farklı dillerin konuşulduğu hatta dünyanın bir şehre dönüştüğü bir mekânda kendisini bulur. Bu mekândaki yürüyüşüne devam eden anlatıcı, şehrin yöneticilerinin yaşadığı saraya gelir. Sarayda geçen bir sürenin ardından bir yargılamanın olacağı ilan edilir. Yargılamayı yürütenler şehrin yöneticisi, hâkimi ve din adamıdır. Bu

üçlünün yapmış olduğu yargılamada yaşlı ve fakir bir adam, fakir ve yoksullara dağıtılması için din adamlarına emanet edilen gıda maddelerinden hırsızlık yaptığı suçlamasıyla; genç bir adam ise şehrin vergi toplamak için gönderdiği bir komutanını öldürmek suçlamasıyla; hâkim ile evlenmek üzere iken düğün günü kaçan genç bir kız zina suçlamasıyla idama mahkum edilir. İdam kararları verilirken sadece iddia makamındaki şahitler dinlenir. Zanlıların kendilerini savunmalarına imkân tanınmaz. Yargılamayı izleyen halk suçlamaları duyunca öfkelenir, verilen cezalara ise son derece sevinir ve bu hükümleri destekler. Anlatıcı, zanlıların suçsuz olabileceği düşüncesindedir. Bu düşüncesinde iken idam cezalarının infaz edildiği yere gelir. Orada idam edilen mazlumların yakınlarına rastlar ve onlardan suçlamaların iç yüzünü dinler. Yaşlı adam evindeki aç yetim torunlarının açlığını giderebilmek adına din adamlarından fakirler için kendilerine emanet edilen yiyeceklerden ister. Din adamları bu isteği reddeder ve yaşlı adam evdeki yetimler için mabetteki bu yiyeceklerden çalar. Yakalanınca da mabetteki din adamlarının şahitliğiyle önce sağ eli, sonra sol eli, daha sonra diğer azaları ve son olarak da başı kesilerek idam edilir. Genç adam ise vergi toplamak için gelen komutandan ürünlerini satmak ve buradan kazandığı parayla vergileri ödemek için zaman ister. Komutan kız kardeşini rehin vermesi şartıyla bu teklifi kabul edeceğini söyler. Halbuki bu şekilde rehin alınan kadınların namuslarına halel geldiğini dair bilgiler vardır. Delikanlı bu teklifi kabul etmez. Komutan ve yanındakiler kız zorla alacaklarını söyleyince delikanlı namusunu korumak için komutanı öldürür. Bu eylemi karşılığında delikanlı bir ağaca asılarak ve tüm kanının boşalması için damarları kesilerek idam edilir. Genç kız ise çocukluğundan beri sevdiği delikanlı ile nişanlıdır. Babası vefat edince velayeti amcasına kalır. Amcası tamahkar bir adamdır. Kız veraset işlerini halletmek için hâkime gider. Hâkim gördüğü kıızı beğenir ve tamahkâr amcasından ister. Tamahkâr amca, kızın nişanlı olduğuna bakmaksızın hâkimden elde edebileceği dünyahıklar uğruna kız zorla hâkimle evlendirmeye çalışır. Kız düğün günü kaçır ve yolda karşılaştığı eski nişanlısına sığınır. Amca ve hâkimin adamları kız nişanlısının evinde bulunca zina ettikleri suçlamasıyla kız hâkime gönderir. Mahkeme bu tamahkâr amcanın şahitliğiyle kızın soyulmasına kemiği üzerinde hiçbir eti kalmayınca kadar taşlanmasına karar verir.

Gördüğü ve öğrendiği bu gerçekler karşısında şaşkına dönen anlatıcı, bu mazlumların kanlarının üzerinde Mars gezegeninin suretini görür, Mars gezegeni adeta bir kor gibidir ve Dünya'ya yaklaşmakta yaklaştıkça da büyümektedir. Gittikçe büyüyen Mars aniden gözlerinden, burun deliklerinden, kanatlarından ateşler çıkan bir azap meleğine dönüşür. Azap meleği mazlumların idam edildiği ağacın başında durur ve yeryüzünü haksızlığın sardığını anlatır, bu adaletsiz dünyanın yıkılması için dua eder. Azap meleğinin duası bittiğinde mazlumların kanı Nuh (a.s.) dönemindeki tufan gibi her yeri sarar, önüne çıkan her türlü canlıyı ve varlığı yok eder. Bu kan birikintisi anlatıcının bulunduğu tepenin zirvesine doğru yükselir ve tam anlatıcıyı da içine alacakken anlatıcı bir çığlık atarak uykusunda uyanır. Anlatıcı uyandığında tarihler 28 Temmuz 1914'ü göstermektedir ve bir tellal Birinci Dünya Savaşı'nın başladığını haber vermektedir.

Halil Cibrân, öyküsünde mekan ve zaman belirtmemiş (Cibrân, 2017, s. 23) iken, öyküsünü bir düşünce olarak yazan Menfelûti, düşünce gördüğü ortamın zamanını ve mekanını bilmediğini; bu ortamda karşılaştığı insanların sayısının sınırsız olduğunu ve farklı diller konuştuğunu belirterek, bizim iletişim, kültür ve haberleşme bağlamında dünyamız için kullandığımız “global bir köy” kavramını hikayede anlatacağı adaletsizliklerin dünyanın hemen her yerinde olduğuna işaret ederek dünya için adeta tek bir “şehir” ifadesini kullanmıştır (Menfelûti, el-İkab, 2014, s. 881).

Menfelûti öyküsünde genelde “Mezarlığın Çılgılığı” hikâyesinin kahramanları kullanmış fakat bazı katkılarda bulunmuştur. Halil Cibrân'ın hikâyesinin yargı sahnesinde şehrin yöneticisinin yanında şehrin ileri gelenleri otururken (Cibrân, 2017, s. 23) Menfelûti bu kimseleri belirginleştirmiş ve şehrin

yöneticisinin yanında oturanların hırsızlık davasında, davaların bir tarafı olan din adamı; zina davasında ise davada şikayetçi olan hâkim'in olduğunu söylemiştir (Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 882). Menfelûtî'nin, hikâyesinde din adamı ve hâkim rollerini belirgin kılmasında bizce hocası Muhammed Abduh'un Ezher'deki dini eğitim ve Mısır'daki yargı sistemi ile ilgili eleştirilerinin ve bu alanlardaki reform çabalarının etkisi vardır.

Halîl Cibrân'ın öyküsünde yargılamada şehrin yöneticisi sadece dinleyerek karar verirken (Cibrân, 2017, s. 24); Menfelûtî'de şehrin yöneticisi komutanın öldürülmesi davasında şahit olarak sadece komutanların askerlerini dinleyerek karar vermiş; yaşlı adamın mabetten yiyecek çalmasında şehrin yöneticisi din adamı ile istişare ettikten sonra karar vermiştir (Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 882). Genç kızın zina davasında ise şahit tamahkâr amca olup hâkim şehrin yöneticisinin kulağına bir şeyler fısıldadıktan sonra karar verilmiştir (Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 883). Hikâyede, hem davacının hem şahitlerin hem de karar mekanizmasında etkili olanların aynı kişiler olduğu ve zanlılara asla müdafaa hakkı verilmemiş olduğu ayrıntılarının verilmesinde, Menfelûtî'nin yargı sistemindeki bozukluğa dikkat çekmek istemesinin etkili olduğunu düşünmekteyiz.

Halîl Cibrân'ın hikâyesinde şehrin yöneticisinin verdiği kararlarda halk bir yandan bu kararlardaki adaleti takdir ederken bir yandan idam mahkumlarının yaşlarına ve durumlarına bakarak acıma hissi duymaktadırlar (Cibrân, 2017, s. 22-23). Menfelûtî'de ise mahkemeyi izleyen topluluk verilen kararların adaletinden emin oldukları için her defasında sadece takdirlerini ifade etmekte ve işlenen suçların büyüklüğüne ve iğrençliğine vurgu yapmaktadırlar (Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 882-883). Her iki yazar da bu ayrıntıyı vermekle kamuoyunun yönlendirilebileceğini ifade etmiş olmaktadır. Ayrıca Menfelûtî, toplumların güç ve otorite karşısında aldıkları tavır, onu kutsallaştırmakta aşırıya kaçmalarını ister adaletli olsun ister olmasın; kararlar ister merhametle ister acımasızca verilsin; otoritenin verdiği her hükme razı olmalarının mezkûr yargılamada zanlıların kendilerine savunma hakkı verilmemesinden, şahitliği sadece hasımlarının yapmasından ve cezaların suçlara orantılı olmamasından daha şaşılacak bir durum olduğunu ifade etmektedir (Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 883).

Her iki yazarda topluma hükmedenlerin yetkilerini nereden aldıklarını tartışmakta ve otorite sahiplerinin de onlara destek verenlerin de aynı günahı işlemiş olabileceklerini düşünmekte; bu durumda kendileri için umdukları merhameti bu zanlılar için neden istemediklerini tartışmakta ve eleştirmektedir (Cibrân, 2017, s. 26; Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 884).

Halîl Cibrân, verilen kararları ve bu kararların suçlara uygun olmadığını tartışırken bu tartışmayı şeriat/kanunlar ve şehrin yöneticisi üzerinden yapmaktadır (Cibrân, 2017, s. 25-26). Menfelûtî de verilen cezaların uygun olmadığını vurgular fakat bu tartışmayı yargılamada etkin olan her üç meslek için eleştiriler getirerek yapar. Kendi dönemindeki bazı olumsuzlukları da dikkate alarak şehrin yöneticisinin baskı yoluyla iktidara geldiğini veya baskı yoluyla iktidara gelmiş bir saltanatın temsilcisi olduğunu söyler. (Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 884). Bu ayrıntının Halîl Cibrân'da olmamasının yaşadığı Amerika'da devlet başkanlarının seçimle iktidara gelmesiyle ilişkili olduğu kanaatindeyiz. Menfelûtî ise Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından kurulan Mısır Hidivliği'nde bu aileden bir idarecinin yönetiminde yaşamaktaydı. Nitekim o Hidiv II. Abbas Hilmi tarafından da yazdığı bir şiir sebebiyle hapis yatmıştı.

Menfelûtî, hikayedeki bir diğer otorite olan din adamını, zayıf ruhlu ve hastalıklı kalbi olan insanları çok rahat kandırmakla itham etmekte ve hâkimi de yanlış/batılı, doğru/hak göstermekle suçlamaktadır (Menfelûtî, el-İkab, 2014, s. 884). Bu iki mesleğe özellikle vurgu yapmasında hocası Muhammed Abduh'un görüşlerinin etkili olduğu kanaatindeyiz.

Kadı, din adamı ve hâkimin adaletini tartışan Menfelütî bunlarda adalet yoksa adaleti kim tesis edecek diye sorgulamakta ve insanların bunlara koşulsuz destek olmalarını eleştirmektedir.

Halîl Cibrân'ın hikâyesindeki hırsız, orta yaşlı (Cibrân, 2017, s. 24) iken Menfelütî'nin hikâyesinde çalışıp para kazanamayacak kadar yaşlı bir adamdır (Menfelütî, el-Ikab, 2014, s. 882, 885-886). Bu ayrıntıyla Menfelütî hem hikâyeyi daha acıklı ve duygusal bir formata sokmayı hem de hikâyenin son sahnesinde anlattığı azap geldiğinde yaşlı-genç; erkek-kadın ayırmadığı gibi zulüm ve adaletsizliğin de bu ayrımları yapmadığını vurgulamak istediği kanaatindeyiz.

İki hikâye arasındaki farklardan biri de Halîl Cibrân, verilen hükümleri uygulayanların daha önce suç işlememiş masumlar olup olmadığını tartışarak (Cibrân, 2017, s. 26) mensubu olduğu Hristiyanlık'taki "İlk taşı suçsuz olan atsın." (Barnabas, bl. 201-202) ilkesine telmih yapmaktadır.

Menfelütî'nin hikâyesinde yetim torunları için hırsızlık yapan mazlum yaşlı adamın hanımı mezar başında durup eşine şehit diye hitap etmekte, Allah Teâlâ'dan eşi için rahmet dilemekte ve eşine hitaben kendisini öldürenlerin günahlarının affedilmesi için dua etmesini rica etmektedir. Ayrıca adam öldürme suçuyla yargılanıp idam edilen gencin kız kardeşi de abisinin namusu ve şerefi için yaptığı bu eylemde suç işlemediğini ve günaha girmediğini söylemektedir. Zina suçuyla recmedilen kızın sevgilisi de kızın kendisinden Allah Teâlâ'nın adıyla yardım talep ettiğini anlatmış ve kendisine yardım ettiği için anlatıcıya dualar etmiştir. (Menfelütî, el-Ikab, 2014, s. 885-890). Tespitimize göre Menfelütî aldığı güçlü dini eğitimin de etkisiyle bu anlatılarda âhiret, şehadet, günah, Allah Teâlâ'nın rahmeti ve rızası gibi dini motifleri daha yoğun kullanmaktadır. Halîl Cibrân'da ise mazlumların anlatısında dini motifler çok görülmemekte, meseleler daha seküler bir şekilde suç-ceza bağlamında ve kanunların adaletsizliğe çanak tuttuğu şeklinde anlatılmaktadır. (Cibrân, 2017, s. 26-29).

Halîl Cibrân hikâyesinin sonunda öykünün kahramanlarının hangi kavramların remzi olduğunu açıkça söylemekte ve bu üç kavrama hitaben şöyle demektedir: "Ey Cesaret! İşte senin kılıcın, toprakla örtüldü. Ey sevgi! İşte senin çiçeklerin, ateşler onları yuttu. Ey Nasıralı İsa! İşte senin haçın, gecenin karanlığı onu sardı." (Cibrân, 2017, s. 30). Menfelütî ise hikâyenin sonunda mazlumların neyin remzi olduğunu dikkate almadan yapılan zulme ve asli görevleri adaleti tesis etmek olduğu halde bu zulmü yapan üç sınıf insana dikkat çekmektedir. Halkın da güce boyun eğerek bu zulmü yapanlara yardımcı olması ve desteklemesi sebebiyle "Allah Teâlâ onlara zulmetmedi fakat onlar kendilerine zulmettiler" (Nahl, 16:33) ayetine telmih yaparak mazlumların kanında tüm insanlığın boğulduğuna dikkat çekmektedir. Hikâyesinde insanların zulümlerinde boğulmalarını, yeryüzünün yerle bir olmasını bir azap meleği istemekte; uyandığında ise Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı nidasını duyduğunu söyleyerek, mazlumların kanında boğulmanın ve yeryüzünün yerle bir olmasının bu savaş eliyle olduğuna işaret etmektedir (Menfelütî, el-Ikab, 2014, s. 892). Menfelütî, azap meleği metaforu ile cezayı gerçekte Allah Teâlâ'nın verdiği; Birinci Dünya Savaşı ifadesiyle de bu cezanın yine insanlar eliyle gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Sonuç

Modern Arap hikâyeciliğinin en önemli isimlerinden biri olan Mustafa Lütfi el-Menfelütî, klasik dönemin izlerini taşımakla birlikte kendine özgü üslubuyla çağdaşlarını ve kendinden sonraki nesilleri etkilemiştir. Yazılarında okurlarına edebi bir zevk sunan ve toplum meselelerine değinen yazar el-Ikab hikâyesinde de hem üslubunu yansıtmış hem de toplumun bazı meseleleri ile ilgili düşüncelerini aktarmıştır. Yazarın üslubunun bir parçası olarak hikâyede romantizmin etkisi vardır. Ayrıca birçok yazı

ve hikâyesinde olduğu gibi karamsarlık söz konusudur. Yazar bu hikâyesinin kahramanlarından olan şehrin yöneticisi, din adamı ve hâkimi üzerinden yönetim anlayışını, din ve adalet kavramlarını, yaşadığı Mısır toplumunu, inandığı İslami değerler üzerinden tartışmıştır. Ayrıca bu hikâyenin, Halil Cibrân'ın hikâyesiyle karşılaştırılmalı ele alınmasında aynı olayları inceleyen fakat farklı dini ve kültürel referanslara sahip iki yazarın değerlendirmelerinde ve ölçütlerinde kendi inanç ve düşüncelerine göre tepki verdikleri görülmüştür. Buna göre Menfalûtî, anlatımında İslami öge ve anlayışlara yer verirken; Halil Cibrân Hristiyanlığın bazı sembol ve düşüncelerine telmihte bulunmuştur.

Kaynakça

- Abdurrâzık, Mustafa. (2015). *Muhammed Abduh*. Kahire: el-Heyetü'l-mısriyye'l-âmmе li'l-kitab.
- Hafacî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Saîd. (1932). *Sirru'l-Fesâha*. Tah. Ali Fûde. Kahire: Maktebetü'l-hancı.
- Abdülfettâh, Muhammed. (ts.). *Eşherü meşâhîri üdebâ i'ş-şark*. 2 Cilt. Kahire: el-Mektebetü'l-Mısriyye.
- Aclan, Abbas. (1977). *el-Menfeluti ve Eseruhu fi Edeb'il Hadis; Fikran ve Usluben*. İskenderiye: Dar Loran.
- Akkad, Abbas Mahmud. (1936). *Sa'd Zağlûl: Sireten ve tehiyyeten*. Kahire: Matbaatü hicâzî.
- Arslan, Adnan. (2019). *Mustafa Lutfi el-Menfalûtî'de 'Koyu Karamsarlık*. ilted: ilahiyat tetkikleri 51/1, 353-367.
- Bozpınar, Ş. Tufan. (2006). *NAKÎBÜLEŞRAF*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 32/322-324.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr. (2018). *el-Beyân ve't-tebyîn*. Sayda: el-Mektebetü'l-asriyye.
- Cibrân, Halil Cibrân. (2017). *el-Ervâhu'l-mütemerride*. York: Müessesetü Hindâvî.
- Cibril, Muhammed. (1990) *Kıra'atun fi'I-Mukevvinati's-Sekafiyye li Necib Mahfuz*, Alemu'I-Kitab/25, 59-72.
- Dayf, Şevki. (ts.). *el-Edebü'l-Arabiyyü'l-mu âsır*. Kahire: Daru'l-mearif. 10. Basım,
- Desûkî, Ömer. (2007). *Neş'etu'n-Nesri'l-Hadîs ve Tatavvuruhu*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- Durmuş, İsmail. (2004). *MENFELÛTÎ, Mustafa Lutfi*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 29/134-136.
- Ebu'l-Envar, Muhammed. (1981). *Mustafa Lutfi Menfelûtî: Hayatuhu ve Edebuhu: 1*. Asyut: Mektebetü'ş-şebâb.
- Ebu'l-Envar, Muhammed. (1982). *Mustafa Lutfi Menfelûtî: Hayatuhu ve Edebuhu: 2*. Asyut: Mektebetü'ş-şebâb.
- Fahûrî, Hannan. (1987). *Târihu'l-edebî'l-arabî*. Beyrut: Menşûratu'l-mektebetü'l-bolisiyye.
- Görgün, Hilal. (2008) *SA'D ZAĞLÛL*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 35/378-379. İstanbul: TDV Yayınları.
- Ğâlî, Şükri. (1991). *el-Musakkafûn ve's-sulta fi Mısır*. Kahire: Daru ahbâri'l-yevm.
- Heykel Ahmet. (1972) *Edîbun mine'l-Ezher*, el-Hilal, 1972/1. 45-51.
- İşler, Emrullah. (2001) *Modern Arap Edebiyatında Bir Öncü: Mustafa Lutfi el-Menfalûtî*, Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi, I/3, 71-88.
- Kazvîni, Ebû'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed. (2010) *Telhîsü'l-Miftâh*. Nşr. Musa Alak. İstanbul.
- Maluf, Louis. (ts.). *el-Muncid fi'l-A'lam*. Tahran: Müessesetü İntişarati'l-İlm. 22. Basım.

- Muammer, İd. (1992). *el-Menfalütü: Râidu'n-nesri'l-hadis 1876-1924*, Mecelletü nehci'l-İslam. 13/49, 172-176.
- Özervarlı, M. Sait. (2020). *MUHAMMED ABDUH*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 30/480-485. İstanbul: TDV Yayınları.
- Rıza, Muhammed Reşid. (2006). *Tarihu'l-üstaz el-imam eş-şeyh Muhammed Abduh*. 3 cilt. Kahire: el-Heyetü'l-mısriyye'l-âmmeli'l-kitab.
- Salih, Süleyman. (1990). *eş-Şeyh Ali Yusuf ve Ceridetü'l-müeyyed*. Kahire: el-Heyetü'l-mısriyye'l-âmmeli'l-kitab.
- es-Sehhar, Sa'id Cevdet. (ts.). *Musavveru a'lâmi'l-fikri'l-Arabi*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetu Mısır.
- Şakir, Mahmud Muhammed. (1996). *Namat sa'b ve namat muhîf*. Kahire: Matbaatü'l-medeni. 1. Baskı.
- Tülü, Ali. *Mahmud Muhammed Şakir Ve Câhiliye Şiiri Hakkındaki Düşünceleri*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, 2016.
- Zekeriya, Nefuse Said. (1964). *Tarihu'd-Da'veti ile'l-Ammiyyeti ve Asarihe fi Mısır*, İskenderiye: Dâru neşri's-sekafeti bi'l-İskenderiye.
- ez-Zeyyat, Ahmed Hasan. (ts.). *Tarihu'l-edebi'l-arabi*. Kahire: Daru nahdati Mısır. Teymur, Mahmud. (1970). *İtticâhâtü'l-edebi'l-arabi fi'sinîne'l-mieti'l-ehîreti*. Mansura: Mektebetü'l-âdâb.